

Straipsniai ir pranešimai

GINČAI IR JŲ SPRENDIMAS XV AMŽIAUS LIETUVOJE: APGAUTŲ PIRKLIŲ BEI NUSIKALTUSIŲ KUNIGŲ PAVYZDŽIAI*

Stephen C. Rowell

M.A., PH.D. (*Cantab*)

Lietuvos istorijos instituto vyr. mokslo darbuotojas
Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

Pasak antropologų, „ginčas“ – tai susidūrimas, kilęs iš veikėjo supratimo, kad jis kažkaip skriaudžiamas, žalojamas dėl to, kad kitas asmuo, jo manymu, nesilaiko bendruomenės / visuomenės nustatytų bendravimo taisyklių. Yra trys bendri ginčų tipai: a) ginčai tarp santykinai lygių žmonių; b) nesantaika tarp skirtingiems luomams priklausančių žmonių, pavyzdžiui, tarp pono ir jo pavaldinių, tarp darbdavio ir darbininkų ir c) tarp valdovo ir pavaldinių kylantys ginčai dėl tiesioginių karaliaus arba jo atstovų valdymo veiksmų¹.

Šiame straipsnyje bandysime tirti konfliktus, kilusius dviejose skirtingose XV amžiaus

Lietuvos visuomenės grupėse: pirma, ginčą tarp Vilniaus pirklių ir jų bendrininkų iš Gdanskio, kuris sprendžiamas pagal susiklosčiusią tradiciją iš pradžių tarp lygiųjų, o paskui pasitelkus miesto pareigūnus ir pagaliau valdovą; antra, nesantaiką, kilusią tarp skirtingų luomų žmonių (valstiečių ir dvasininkijos plačiąja prasme). Pastarajam konfliktui išspręsti paskutinė instancija, laimėjus dvasininkui, buvo popiežiaus penitencijų įstaiga.

Viduramžiais (ir ne tik) žmonės nuo gimimo tapdavo grupės, šeimos nariais. Priėmus krikštą jų socialinė grupė prasiplėsdavo: krikštėvių šeima irgi tapdavo jų šeimos dalimi, turėdavo tokias pat teises bei įsipareigojimus. Dirbdamas žmogus tapdavo dar vienos grupės (miesto gildijos, bendrijos, brolijos ar atskiro luomo – dvasininkijos), kurioje galiojo savotiškos taisyklės, nariu. Tokie žmonės tarpusavyje pagal idealų modelį (nors iš tikrųjų ne visada) buvo traktuojami kaip draugai (ne jausmų, bet įsipareigojimų prasme). Žmogus taip pat turėjo savo poną (žemvaldį, karalių,

* Paramą šiam straipsniui parengti spaudai maloniai suteikė Lietuvos mokslo ir studijų fondas.

¹ Roberts S. The study of disputes: anthropological perspectives // Disputes and settlements: Law and human relations in the west, ed. J. Bossy. Cambridge, 1983, p. 7–8. Ginčų ir jų sprendimų istorija jau seniai tirama – žr.: The settlement of disputes in early medieval Europe, ed. W. Davies, P. Fouracre. Cambridge, 1986; Conflict in medieval Europe. Changing perspectives on society and culture, ed. W. C. Brown, P. Górecki. Aldershot, 2003.

vyskupa). Šios tarpusavyje susijusios grupės rodė, kaip žmogus gali tvarkyti savo viešąjį gyvenimą². Prie jų reikia pridėti ir valstybėje veikusias skirtingas teisių sistemas.

Lietuvoje miesto gyventojai ir pirkiai gyveno pagal savo, dažniausiai Magdeburgo, teisę arba miestiečių valią (vadinamąją *willkür*). Nuo Gedomino laikų užsienio pirkiai turėjo dvilypę teisę gyventi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) miestuose pagal savo gimtinėje galiojančius įstatymus. Tarptautinė prekyba davė galimybę spręsti ginčus ir vietoje, ir (kito) pirklio gimtinėje³.

1387 m. kovo 22 d. Jogaila suteikė privilegiją Vilniaus miestui, kad miestiečiai gyventų pagal Magdeburgo teisę⁴. Pagal Žygimanto Kęstutaičio 1432 m. rugsėjo 27 d. šios privilegijos pratęsimą buvo sulygintos ir katalikų, ir stačiatikių miestiečių teisės. Miestas taip pat turėjo bent keturis audinių sukirpimo punktus, kuriuose prekės galėjo būti patikrinamos (toliau matysime, kad tokios vietos buvo naudingos). Ginčus taip pat turėjo spręsti miesto vaitas, kurio XV amžiaus bylos nėra išlikusios⁵. Nors XV amžiaus Vilniaus miesto teismo šaltinių jau seniai nebėra, turime raštus, išduotus Gdanskio miesto tarėjų arba Vokiečių ordino didžiųjų

magistrų, kuriuose figūroja veikėjai iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės⁶.

Ginčų tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Gdanskio pirklių sprendimas 1440–1447 metais

Apie LDK miestų prekybinius ryšius su Prūsais daugiau žinoma iš Kauno istorijos. Gal dėl to Pirmojo pasaulinio karo metu, kai vokiečių kariuomenė okupavo Lietuvą, Waltheris Steinas pirmas nuodugniau parašė apie Hanzos kontorą Kaune (dar tarpukariu Zenonas Ivinskis skyrė daugiau dėmesio pastarojo miesto vaidmeniui Lietuvos prekybos istorijoje, keistokai palikdamas Vilnių nuošalyje). Kitas vokiečių karininkas – Paulius Karge'as karo metais taip pat tyrinėjo vokiečių buvimą Kaune ir Vilniuje⁷.

Vilniuje gyvenantys pirkiai ugdė asmeninius ryšius per Gdanską siekiančius Nyderlandus, Flandriją, Angliją, viena vertus, ir Didįjį Naugarą – kita vertus. Jau XIV amžiaus devintajame dešimtmetyje Vilnius randamas Hanzos kelių apybrašuose (parengtuose pirkliams, keliaujantiems rytuosna per Prūsiją ir Lenkiją)⁸. Žinome, kad 1446 metais Vilniaus pirklys, vardu Thomas Sanedh, nelegaliai prekiaavo naujausiais Niurnbergo ginklais – pirkdavo Labguvoje, parduodavo Didžiąja-

² Žr. O. G. Oexle's ir d. Althoffo darbus – 14, 16 išnašas. Apie bajoriją, kaip visuomenės grupę, žr. *Petrauskas R.* Lietuvos diduomenė XIV amžiaus pabaigoje–XV amžiuje. Sudėtis, struktūra, valdžia. Vilnius, 2003.

³ *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedemine illustrans*, sud. S. C. Rowell, Nr. 24, p. 74, Nr. 69, p. 260.

⁴ Žr. *Karpavičienė J.* Magdeburgo teisė: įtakos ir transformacijos // Lietuvos miestų istorijos šaltiniai. Vilnius, 2001, t. 3, p. 175–254.

⁵ „Damus etiam denuo, conferimus et largimur praenotatae nostrae civitatis pensam in qua scilicet cera et aliae res mercimoniales cujuscunque generis seu speciei existant, solent ponderari: item rasoria, pannique plura in ipsa civitate fieri poterint, quatuor institas panni“ – Zbiór praw y przywilejow miastu stołecznemu W.X.L. Wilnowi nadanych..., ed. P. Dubinski. Vilnius, 1788, p. 3. Šią nuostatą patvirtino ir Kazimiero Jogailaičio 1441 m. balandžio 14 d. privilegija – ten pat, p. 8.

⁶ Gdanskas, Archiwum państwowe 300-D-8 ir D-27 (libri missivarum) dokumentai ir Berlynas, Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, XX Ordensbriefarchiv bei Ordens Folianten [OF]. Daugelis tekstų paskelbta *Shisches Urkundenbuch*, t. 7–11, herausg. W. Stein ir kt.

⁷ Karge P. Zur Geschichte des Deutschtums in Wilna und Kauen (Kowno) // *Altpreussische Monatsschrift*. 1917, 54, S. 35–95.

⁸ Turima omenyje Briuselio itinerarijus: *Hamy J. Le livre de la description des pays*. Paris, 1898, Appendice IV, p. 161–216.

⁹ OF 16, p. 1163–1163a, 1446.12.23: „in unsern landen zcu Labiaw (...) norenbergesche panczir und neuwenzehen colner aw recht (...) abgefurten Rewsen zcu grosse naugarten und andern ungelobigen des Cruzes Christi...“ 1447 metų rugsėjį gđanskiečiai dar nebuvo gavę pinigų už Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Žygimantui Kęstutaičiui parduotus ginklus – OF 16, p. 1209–1210.

me Naugardė⁹. Naugardas buvo laikomas Lietuvos dalimi (turbūt dėl to, kad ten Gediminaitis buvo priimtas kaip miesto karo vadovas, kunigaikštis)¹⁰. Tuo metu Vokiečių ordinas baigė pasiruošti puliti šį didįjį rusų prekybos miestą.

XV amžiaus penktajame dešimtmetyje nuo pat Kazimiero atėjimo į valdžią Gdanskio miesto taryba ir Kaune bei Vilniuje reziduojančių Prūsų miestų pirkliai bei Lietuvos valdovas vieni kitais nuolat skundėsi dėl prekybos sąlygų tokiuose Lietuvos centruose kaip Kaunas, Skirsnemunė ir Vilnius¹¹. Savo atsakyme Kazimieras bandė patikslinti, kokios buvo Vytauto laikų teisės (prekiauti gyvuliais, kepti duoną ir t. t.)¹². Vis dėlto ir toliau buvo teigiama, kad lietuviai nesilaiko senų Vytauto laikais susiklosčiusių papročių:

Item her borgermester und leuen herre dysse nageschreven arttykel, de brukede de kopmann in Lettowen und in Russen by herttych Wytoldes getyden selyger gedechnisse, se koften dat vas by stenen, by halven stenen, by veyrdeyl, wo se wolden...¹³

Dėl bajorų teisės Kazimieras buvo pasiruošęs atmesti tokias neaiškias formuluotes apie „iura, libertates et emunitates“ ir nustatyti rašytines taisykles: „sed ne ex hac generalitate aliqua ambiguitas sive dubietas in posterum quoquomodo possit suboriri, ipsas libertates (...) hic decrevimus ponere per expressum“¹⁴. Galbūt tokių valdiškų išaiškinimų, ką sudaro senoji tradicija prekybos

reikaluose, trūko dėl paprastos priežasties – patys vilniečiai ir kauniečiai siekė įteisinti naujoves, kad galėtų sau prisiteisti didesnius prekybos bei pirklių aptarnavimo pelnus¹⁵.

Kilus ginčams tarp miestiečių ir pirklių, nukentėjusieji turėjo įvairių galimybių surasti tinkamą sprendimą. Miestietis turėjo skirtingų, nors ne visada veiksmingų būdų nesantaikai nugalėti. Jis galėjo dėl draugystės arba meilės prašyti savo grupių narių pagalbos. Šiuo atveju draugystę ir meilę (*amicitia, caritas, fruntschafft*) reikia suprasti ne kaip asmeninių jausmų apraiškas, bet kaip bendruomenėje galiojančias sutartis arba kontraktus dėl pagalbos¹⁶. Krikščioniška meilė, tai yra pareiga veikti kitų žmonių labui, taip pat buvo socialinių santykių, ne vien asmeninių jausmų, variklis. Ginčiuose nukentėjusieji galėjo prašyti tarpininkauti savo giminaičių, bendradarbių, miesto tarėjų, tiesioginio pono arba galų gale valstybės valdovo. Archyvuose išlikusios pirklių bylos mums rodo didelę šių galimybių įvairenybę. Čia apžvelgsime tris skirtingas bylas, kuriose dalyvavo visos galimos instancijos nuo giminaičių iki valdovų. Matysime ne vien tik skundų esmę, bet ir jų kalbą.

1449 metų liepą Vokiečių ordino didysis magistras Konradas von Erlichshausenas pasiuntė raštą savo brangiam draugui, Kauno seniūnui Sudevojui, prašydamas padėti išspręsti ginčą, kilusį tarp Elbingo, Gdanskio ir Kauno pirklių¹⁷. Elbingo pirklys Jurgis Roberis, Gdanskio miestietis Kasparas Blumenauw bei Gdanskio miestiečio

⁹ Missivarum 3, l. 63v, 300-D 15-84 [HU vii, 386, p. 190: ad terram Litwanie ad civitatem famosam dictam Groesse Nowgard].

¹¹ 1440 m. spalio 26 d. Gdanskio miesto tarybos raštas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Kazimierui – 300-D-27/4, l. 17. Žr. Kiaupa Z. „Šviesaus atminimo Didžiojo Kunigaikščio Vytauto laikai“ Lietuvos prekyboje // Žalgirio laikų Lietuva ir jos kaimynai, sud. R. Čapaitė, A. Nikžentaitis [Acta historica universitatis Klaipedensis, I]. Vilnius, 1993, p. 178–188.

¹² 1441 m. sausio 22 d. Kazimiero raštas gdanskiečiams – 300-D-8, 6.

¹³ 1444 m. rugsėjo 2 d. – 300-D-8, 11; taip pat 300-D-8, 12, 300-D-8, 12a.

¹⁴ Codex epistolaris saeculi decimi quinti, III, ed. A. Lewicki. Kraków, 1894, Nr. 7, p. 10.

¹⁵ Kiaupa Z. Svečių (pirklių) teisė Vilniuje XV a.–XVI a. pradžioje // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A. 1983: 4 (85), p. 37–39.

¹⁶ Althoff G. Family, friends and followers. Political and social bonds in early medieval Europe, tr. C. Carroll, Cambridge, 2004, p. 66. Apie Vokiečių ordino ir Lietuvos pareigūnų draugystę žr. Petrauskas R. Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai // Kryžiaus karų epocha Baltijos regione tautų istorinėje sąmonėje, sud. R. R. Trimonienė. Šiauliai, 2007.

¹⁷ Žr. 1 priedą.

Hanso Beilerio duktė Barbora (Jurgio ir Kasparo žmonių sesuo) kreipiasi dėl Jokūbo Blumenaw pinigų, kuriuos jis buvo paskolinęs Kauno pirkliai Eberhardtui Klynkhameriui.

Keletą metų anksčiau, kilus nesutarimų tarp Vilniaus pirklų Petro Goskowiciaus bei Mičiaus Andrisowicziaus ir gdanskiečio Jokūbo Knofo dėl vilniečiams negražintos skolos, nukentėjusieji bandė viską nuspręsti Vilniaus rotušėje pagal miesto *willkur*. Vilkuras – tai miesto nustatytos bendravimo taisyklės, kurios turėjo kontroliuoti miestiečių elgesį, tarsi įstatymų nuostatos, tam tikram mieste taikomos tam tikrai bendruomenei¹⁸. Gdanske už vilniečius kalbėjo du vietiniai pirkliai, o Knoffas atsivedė prie tarėjų savo giminaitį ir draugus¹⁹.

Nežinoma, ar Blumenauw ir Goskowiciaus byloms išspręsti užteko iki šių dienų išlikusių mums žinomų raštų, ar tam prireikė minėtų instancijų galios. Turime ir vieną išsamesnę bylą, kurioje svarstomas dar vienas Vilniaus ir Gdanko ginčas. Ją sudaro Gdanko miesto tarybos raštai, kuriais atsiliepiama į Vilniaus miesto tarybos prašymus. Išnagrinėję keletą skundų sužinome, kad 1445–1446 metų žiemą vilnietis Hansas Kraszmeris nupirko supuvusių anglų audinių iš Martyno Vokelmano, kuris atstovavo garsiajam Gdanko pirkliai ir tarybos nariui Henrikui [Hinrik] van Stadenui. Pats Henrikas buvo pirkęs gerą prekę (atseit audiniai supuvo, kol laivas plaukė iš Antverpeno) iš tokio Tydemono Monnigko, taip pat žinomo Gdanko šeimos atstovo²⁰.

¹⁸ „judicia non secundum legem, set secundum voluntatem decernunt“ – Ebel W. Die Willkür [Göttingener Rechtswissenschaftliche Studien, 6]. Göttingen, 1953, p. 7, 64; žr. taip pat Oexle O. G. Społeczeństwo średniowiecza. Mentalność, grupy społeczne, formy życia. Toruń, 2000, p. 82. Žr. taip pat, Karpavičienė J. Magdeburgo teisė, p. 188–190.

¹⁹ Rowel S. C. Archival Interface: The Goschowiczes in Gdańsk and Vilnius, 1442–1483 // Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas, kontekstas, interpretacija, sud. A. Dubonis. Vilnius, 2007, p. 383–393.

²⁰ Vis dėlto Tydemonui Monnigkui nepavyko išvengti skandalo. Kaip žinome iš 1448 metų Gdanko tarybos rašto

Matome didesniąją šio šešis septynis mėnesius trukusio proceso dalį nuo pirmojo skundo Vilniaus rotušėje per preliminarious Gdanko tarybos bylos nagrinėjimus (dalyvaujant liudininkams, tarėjams tardant apkaltintuosius, išklausant prekės istorijos paaiškinimus nuo importuotojo iki paties paskutinio pirkėjo, Lietuvos ir Prūsijos valdovų pasiuntinių daromą įtaką iki pat apkaltintajam pirkliai miesto tarybos paskelbto nuosprendžio).

Galima sutikti su J. Karpavičienės teiginiu, kad tikriausiai per miestiečių prekybinius ryšius su užsienio pirkliais arba atvykėlius į LDK Vilniaus ir kitų centrų gyventojai galėjo susipažinti su „konkrečiomis Magdeburgo teisės nuostatomis“²¹. Stadenio pavyzdys rodo skaudžią pamoką, koku atveju *verottet lakenn* (supuvę audiniai) nėra teisiškai apgaulinga prekė (*falsch gut*).

1445–1446 metų žiemą, nusipirkęs audinių siuntinį iš savo gerai pažįstamo Tydemono Monnigko, Gdanko pirklys ir miesto tarybos narys Henrikas van Stadenas persiuntė šią prekę Vilniun, kad jo bernas (*knecht*) Martynas Vokelmanas ją parduotų vietiniams pirkliais. Atseit, šis audinys buvo sugedęs, supuvęs, jam nežinant. Vokelmanas jį pardavė Vilniaus miestiečiui Hansui Kraszmeriui, kuris pranešė Vilniaus miesto tarybai apie „supuvusią apgau-

Bremeno miesto tarybai, 1443 metais Tydemonas vežė antspauduotus audinius Antverpeno vežėjo laivu; Bremene kilo abejonių dėl Tydemono priklausomybės Hanzos ir Gdanko pirkliai bendruomenei – AP 300-D27/5 l. 22v. Moningkas vėliau tapo vienu stambiausių Gdanko pirklų. 1460 metais jo prekybą sudarė 1,37 nuošimčių visos miesto prekybos (jos vertė – 3,320 g, jis buvo dyliktas pagal apyvartą pirklys (iš 2,163) – žr. Samsonowicz H. Badania nad kapitałem mieszczańskim Gdańska w II połowie XV wieku [Badania z dziejów rzemiosła i handlu w epoce feudalizmu, t. 5]. Warszawa, 1960, p. 30 – ten pat duomenys apie 1470 bei 1475 metų apyvartą.

²¹ Karpavičienė J. Magdeburgo teisė: ištakos ir transformacijos // Lietuvos miestų istorijos šaltiniai. Vilnius, 2001, t. 3, p. 238, cituojama Kiaupa Z., Kiaupienė J. Europiejskije kontakty kupcov Vilnjusa v XV–XVI vv. // Civilizacija severnoj Evropy. Srenevokovj gorod i kulturnyye vzaimodejstvje. Moskva, 1992, 97, c. 100–104.

lingą prekę“ (*vorrotet und falsch*). Henrikas teigė gđanskiečiams, esą prekė neapgaulinga, nes atėjo neišpakuota tiesiai iš Anglijos. 1446 m. kovo 4 d. tarėjai prašo savo „ersamen liuen vrunde“ (savo meiliausių draugų), Vilniaus miesto tarėjų, grąžinti ginčytiną prekę Gđanskan, kad niekas toliau nepatirtų žalos.

Kovo 19 dieną Gđansko tarėjai rašo dar vieną laišką savo Vilniaus draugams pranešdami, kad nelaimingų audinių importuotojas Tydemonas Monnigkas esą patvirtino, kad tos prekės kokybė gera. Su savimi į akistatą rotušėje jis vedėsi liudininkus, kitus savo klientus. Tarėjai dar kartą prašė grąžinti audinį patikrinti. Tuo pat metu Gđansko miestiečiai pranešė Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Kazimierui apie šį reikalą. Jie informavo, jog vilniečiai jau nustatė, kad prekė „gebrochsam und verrottet“, nors Stadenas toliau nori tikrinti prekę kartu su jį pažįstančiais ir iš jo taip pat anglų prekių pirkusiais liudininkais. Miesto taryba jau tiria ne pažįstamų, o kitų pirkėjų bei prekybininkų nuomonę prašydami, kad Lietuvos (šiuo atveju vilniečių) valdovas susitartų dėl šio reikalo su gđanskiečių ponu, Vokiečių ordino didžiuoju magistru²². Ginčo sprendimas jau pakeltas iki kito lygmens²³. Balandžio 24 dieną vilniečiai atsiliepė į gđanskiečių prašymą²⁴. Rugšėjo 9 dieną Gđansko tarėjai išleido dar vieną raštą, apibūdindami bylos esmę. Savaite vėliau (17 dieną) paskelbiamas nuosprendis, kad jokios

nusikaltimo veiklos nebuvo: audinys supuvo arba pačioje Anglijoje, arba kelionės jūra metu.

Šiuo atveju galima matyti, kaip, susidarius sunkumų Vilniuje, nukentėjusysis visų pirma skundžiasi Vilniaus rotušėje. Paskui prasideda tyrimai įtariamo apgaviko mieste. Miestų taryboms abiejų pusių dar nesutaikius, kreipiamasi į valdovus. Tyrimų metu yra klausomasi pardavėjo liudininkų ir kitų jo pirkėjų, kad miesto tarėjai galėtų geriau suprasti ginčo bylos veikėjų reputaciją bei veiksmus.

Dvasininkų teisė

Gera žinoma, kad iki XVIII–XIX amžių daugelyje Europos šalių dvasininkija sudarė teisiškai atskirą kastą, kurios nariai (ne vien kunigai, bet ir žemesnius ordinus turintys vyrai ir vienuolės) turėjo atsakyti už savo neteisėtus veiksmus vyskupo, o ne karaliaus (valstybės) teismui. 1178 metais popiežiaus Aleksandro III dekretas, *Et si cleri*, nustatė, kad dvasininkai neturi būti teisiami pasaulietiniuose teismuose. Vis dėlto kaltiesiems dvasininkams galėjo būti atimta ši neliečiamybė, prieš perduodant juos karaliaus teismui. Bažnyčios teismai niekada neturėjo teisės nusikaltėlio žaloti kūniškai arba jį nužudyti²⁵. Vyskupijose, tiek Lenkijoje ir Lietuvoje, tiek kitose šalyse, teismo reikalais užsiėmė arkidiakonai bei oficialai²⁶.

1391 m. rugpjūčio 30 d. vyskupo Andriaus privilegija Vilniaus katedros kapitulai suteikė

²² Vienas susitikimas buvo numatytas balandžio 23 dieną Vilniuje, kuris galbūt buvo atidėtas iki Sekminių, birželio 3 dienos, prie Šventosios upės, kur buvo kalbama apskritai apie gđanskiečių skundus, ypač dėl senųjų Vytauto laikų papročių nesilaikymo – Berlynas, GStAPK, Ordensfolianten, 16 p. 1098–1099, OF 15, p. 441–446.

²³ Aukščiausiasis lygmuo – pats popiežius. Plg. 1467 metų Kulmo vyskupijos dvasininkas Jurgis Rustici popiežiui Pauliui II apskundė Gmevos miesto kleboną Joną Rustici ir septynis miesto tarybos narius (kartu ir merą) dėl to, kad esą jie jį neteisėtai apkaltino pavogus parapijos varpininko pinigų ir uždarė baisiame kalėjime: *Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens*, VII: 1464–1471, ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś et al. Roma Lublin. 2006, Nr. 472.

²⁴ Kaip nurodo S. C. Rowell, Vilnius pirklių partnerių tinklas 15 a. viduryje: šaltiniotyros aspektas // Vilniaus istorijos metraštis, 2007, 1, 4 pried.

²⁵ Morris C. The papal monarchy. The western Church from 1050 to 1250. Oxford, 1989, p. 398–399; Gabel L. C. Benefit of clergy in England in the later Middle Ages, Northampton, 1929; Cheney C. R. Punishment of felonous clerks // English Historical Review, 1956, 51, p. 215–236; Brundage J. A. Medieval Canon Law, London–New York, 1995, p. 120–153, ypač p. 142–152.

²⁶ Vetulani A. Początki oficjalu biskupiego w Polsce // Nova Polonia sacra. 1934, 3, p. 1–56. Dėl Vilniaus pavyzdžio žr. Ochmański J. Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie. Poznań, 1972, p. 18–21.

kanauninkams teisę savo teisme teisti pasauliečius, kurie vagia, nemoka dešimtinės arba visai penkios Bažnyčiai²⁷. 1533 m. liepos 26 d. Žygimantas Senasis patvirtino vyskupo Motiejaus privilegiją kapitulai teisti nusikaltėlius²⁸. Oficialo pareigybė Vilniaus vyskupijoje žinoma nuo 1439 metų, kai minimas Jonas Gomolka, kanauninkas²⁹. Vėliau šias pareigas ėjo Mikalojus (1456–1460), Jonas (1471–1473)³⁰. Deja, pirmieji kapitulos aktai sudėgę per gaisrus ir turime bylas tikrai nuo 1501 metų. Iš jų žinoma, kad oficialo pareiga nebuvo pamiršta³¹. Kad ir kaip būtų keista, praradus vietinius šaltinius, dar turime tam tikrų žinių iš Romos kurijos.

Pagavus rimtesniu nusikaltimu įtariamą asmenį, vyskupams reikėjo persiųsti bylą į popiežiaus *poenitentiaria* (atgailavimo tarnyba). Ši Romos kurijos dalis, *Sacra Poenitentiaria Apostolica*, įsteigta XII amžiuje. Jos archyvas visiškai išlikęs nuo 1411 metų. Šios tarnybos funkcija iki 1890 metų buvo suteikti atleidimus, dispensacijas bei leidimus, ypač kilus problemų dėl nesantuokinių vaikų, neteisėtų santuokų ir sudėtingų išpažinčių. Ji prižiūrėjo bylas dėl dvasininkų padarytų sunkių nusikaltimų (visų

pirma žmogžudysčių)³². *Poenitentiaria* tarnybos archyvą 1983 metais mokslininkams atidarė Jonas Paulius II³³. Taip pat turime jau iš seniau prieinamą šaltinių bazę, kurią sudarė panašūs prašymai popiežiaus atleidimui gauti – vadinosios *supplicationes*.

Iš daugiau kaip dvidešimt ketverių metų (1447 m. balandis–1471 m. liepa) popiežių Mikalojaus V, Kaliksto III, Pijaus II bei Pauliaus II bylų turime 65, kuriose minimi sunkūs kunigų padaryti nusikaltimai, dažniausiai susiję su fiziniu smurtu arba žmogžudyste³⁴. Šių Lenkijoje arba Lietuvoje padarytų nusikaltimų skaičiumi pirmauja Gniezno arkivyskupija (12 bylų), Krokuvos, Poznanės vyskupijos (po 9 įvykius), Plocko (8), Vilniaus bei Vroclavsko (po 7 įvykius), Pomezanės bei Kulmo (po 3 bylas), Lucko, Lvovo bei Peremislio (po 2 įvykius) ir Podolės Kameneco (1 nusikaltimas). Akivaizdu, kad pati šaltinių bazė kelia problemų. Neturime visų Romai pateiktų bylų, o mūsų peržiūrėtas laikotarpis pasirinktas pagal prieinamus publikuotus šaltinius. Visos bylos tirtos vietoje, visi apkaltintieji pripažinti nekaltais vietoje; jiems reikėjo gauti popiežiaus

²⁷ „Omnes iniuratores et occupatores violentos decimarum vestrarum (...) rerum quarumlibet raptiores ac bonorum vestrorum et ecclesiae molestatores in diocesi nostra existentes citares, iudicare necnon sententis excommunicationis praemissa canonica monitione excommunicare, aggravare, reaggravare et caetera alia, quae sunt iuris ad haec pertinentia“. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej* [KDKDW], ed. J. Fijałek, W. Semkowicz. Kraków, 1948, Nr. 21, p. 36–37.

²⁸ *Kurczewski J.* Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. Vilnius, 1910, t. 2, p. 41–43.

²⁹ KDKDW, Nr. 158, 172, 174, 175; *Ochmański*, Biskupstwo, p. 18–19.

³⁰ KDKDW, Nr. 224, 226, 237, 271, 281 ir *Ochmański*, Biskupstwo, p. 19.

³¹ *Kurczewski J.* Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. Vilnius, 1916, t. 3, p. 6.

³² *Schmugge L.* Cleansing of consciences: Some observations regarding the fifteenth-century registers of the Papal Penitentiary // *Viator*. 1998, 29, p. 345–361.

³³ Nuo archyvo atsidarymo istorikai jame dirba gana nuodugniai: *Salonen K.* The penitentiary as a well of Grace in the Late Middle Ages. The example of the Province of Uppsala, 1448–1527 [Suomalaisen Tiedekatemion Toimituksin, 313]. Tuusula, 2001; *Jaritz C., Jorgensen T. B., Salonen K.* The long Arm of papal authority: Late medieval Christian peripheries and their communication with the Holy See [Ceu Medievalia 8]. Budapest–New York, 2005; *Erdelyi G.* A Sacra Poenitentiaria Apostolica hivatala és magyarkérvényei a 15–16. században (I. közlemény) // *Levéltári Közlemény*. 2003, 74, p. 33–57; *ta pati* (2. közlemény) // *Levéltári Közlemény*, 2005, 76, p. 63–103.

³⁴ *Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens*, VI: 1447–1464, ed. I. Sułkowska-Kuraś S. Kuraś et al. Roma–Lublin, 1998, Nr. 22, 320, 327, 555, 1079, 1176, 1455, 1456, 1462, 1463, 1478, 1527, 1554, 1656, 1807, 1962. *Bullarium Poloniae...*, VII. Roma–Lublin, 2006, Nr. 4, 12, 41, 44, 46, 48, 50, 63, 64, 130, 159, 164, 182, 212, 225, 231, 232, 246, 257, 333, 343, 360, 362, 370, 391, 394, 453, 458, 468, 472, 484, 506, 512, 538, 548, 551, 552, 569, 625, 656, 658, 701, 745, 819, 845, 846, 850, 892, 948 (pajuodintos bylos – iš LDK (Vilniaus, Lucko) vyskupijų).

atleidimą, nes vietiniai vyskupai neturėjo teisės tai padaryti patys. Atleidimo reikėjo, kad asmuo galėtų toliau dirbti. Kadangi Vilniaus kapitulos aktai išlikę tik nuo šešioliktojo amžiaus pradžios, nežinome, kiek bylų išklausk Vilniaus vyskupijos teismas. Galėjo būti ir tokių dvasininkų, kurie buvo vietoje paskelbti nusikaltusiais. Pavyzdžiui, žinome, kad Žemaičių vyskupas, paskelbęs vieną kunigą kalto dėl tarno mirties, suspendavo jį *a divinis*. Tačiau kunigo rėmėjai teigė, esą tarnas žuvo nuo kito žmogaus vėliau padarytų smūgių³⁵. Gali būti, kad buvo nubausti žemesniojo rango dvasininkai, kurie turėjo tokį statusą, bet buvo nepriėmę diakono ordinų ir gyveno dėl viso pikto kaip pasauliečiai.

Bylų nagrinėjimo ir sprendimo procesas galėjo trukti ilgą laiką ir dėl prašytojo, ir dėl biurokratijos kaltės. Gerą to pavyzdį teikia 1461–1468 metų Varšuvos moksleivių byla. Vieną vasarą moksleivių būrys išėjo girion (*Bosco de Loue*) šakų (bažnyčiai puošti?) ir riešutų pasirinkti, pagal tradiciją. Juos pagavo valstiečiai ir girininkas, nuplėšė ir atėmė moksleivių uniformas. Pabėgę nuo užpuolikų, studentai grįžo atgal kartu su vyresniais bendrais drabužių atsiimti. Per grumtynes vienas studentas sužeidė girininką peiliu (arba dideliu kardu, įvykių aprašymai siek tiek skiriasi) į kelį, o šis susilaužė koją, toliau bėgdamas paskui jaunuolius. Vėliau (po 15 dienų ar mėnesio) girininkas mirė. Kaip šis įvykis ap sunkino tolesnį kai kurių moksleivių gyvenimą, rodo kiti dokumentai. 1461 metų liepą–rugpjūtį trys jauni dvasininkai, Mikalojus Albertaitis, Jonas iš Stromičo bei Paulius Mikalojaitis iš Kurdvanovo, siekdami priimti aukštesnius šventinimus, prašė popiežių Pijų II juos paskelbti nekaltais dėl pasauliečio kraujo praliejimo, nes bijojo tapti pavyduolių ir teisiškai neišprususių

žmonių šmeižto aukomis³⁶. Nors Pijus II liepė Mikalojaus vyskupui (Poznanės ordinarui) tvarkyti šį reikalą, prieš pastarajam įgyvendinant Romos įsakymą, pontifikas mirė, o dvasininkas turėjo dar kartą 1464 metais pateikti bylą svarstyti popiežiui Pauliui II³⁷. 1465 m. spalio 15 d. dar vienas įvykių dalyvis, Poznanės vyskupijos dvasininkas (klierikas) Jonas Mataitis paprašė panašaus atleidimo, o tų metų gruodžio 31 dieną Romoje buvo registruotas Lucko vyskupijos patarnautojo (*acolit*) Jono Paulaičio prašymas dėl to paties³⁸. Pustrečiais metais vėliau, 1468 m. gegužės 30 d., Paulius Mikalojaitis, dabar besivadinantis Poznanės vyskupijos bajoru, nebe *clericus*, dar sykį prašė atleidimo dėl įvykio girioje, kad galėtų priimti tolesnius šventinimus, nes ligtolei tai daryti jam trukdė prastuomenės šmeižtas³⁹. Norėdamas išvengti tokių keblumų, vienas Gniezno dvasininkas Albertas iš Sieradzo, tuomet sužeidęs pasaulietį, kuris vėliau pasveiko, apsilankė pas jį kartu su kunigu ir kitais patikimais liudininkais prašydamas, kad patvirtintų jo nekaltumą dėl kitos ligos. Tokį patvirtinimą gavus, klieriko nelaimei, pasaulietis mirė. Dar viena byla keliavo Romon⁴⁰.

Kraujo dėme susitepti galėjo ir tie dvasininkai, kurie patys nedalyvavo skandalinguose įvykiuose. Trylikos metų karo su prūsais metu dvasininkai kentėjo nuo priešų užpuolimų – tapdavo žudynių liudininkais arba net gindavo savo parapiją nuo smurtininkų⁴¹. Panašiai netyčia susitepti dvasininkai galėjo dalyvaudami pasauliečių teismuose. Kunigai bijojo rašyti arba net išversti lotynų kalba parašytus teismo

³⁶ Bullarium Poloniae..., VI, Nr. 1635, 1649, 1650; Bullarium Poloniae..., VII, Nr. 4.

³⁷ Bullarium Poloniae..., VII, Nr. 4.

³⁸ Ten pat, Nr. 201, 225.

³⁹ Ten pat, Nr. 569.

⁴⁰ Ten pat, Nr. 212.

⁴¹ Ten pat, Nr. 41 (1464 m. gruodžio 6 d. Drobnyno klebono prašymas Plocko vyskupui); 552 (1468 m. gegužės 2 d. Vroclaveko vyskš scholaris); 742 (1469 m. rugpjūčio 6 d. Lvovo klieriko prašymas).

³⁵ KDKDW Nr. 300, p. 356; žr. taip pat Codex Medicenensis seu Samogitiae diocesis, pars I (1416.II.13–1609.IV.2), coll. P. Jatulis [Fontes historiae Lituaniae, t. 3]. Roma, 1984, Nr. 66, p. 112.

dokumentus arba liudyti vagystės bylose⁴². Už vagystę nusikaltėliai būdavo kariai. Vienu atveju toks Mazovijos kunigas, pats apkaltinęs vagį, turėjo pats nelaimėti ir pakarti⁴³. Ne tik vietiniai žemesnio rango dvasininkai ir kunigai jausdavo pasauliečių bajorų bei pareigūnų spaudimą; net popiežiaus pasiuntinys (*legatus a latere*) ir mokesčių rinkėjas (*collector*) Lenkijoje vengė kištis į vietinius ginčus⁴⁴.

1461–1462 metais Andrius iš Lietuvos, Nemenčinės klebonas, su šeimyna važiavo į Linkumėnus pas tos parapijos kunigą Martyną. Tenai Andrius su Martynu ir kitais (neaišku, kokios padėties) dvasininkais ėjo į smuklę (žinoma, kad viena smuklė priklausė parapijai). Kartu buvo ir bajoras Načius. Smuklėje jie susitiko su ten jau pietaujančiais broliais valstiečiais (arba kitokiais pasauliečiais) Jonu ir Grigaliumi. Pastariesiems išgėrus kažkokio gėrimo, gal midaus, atvykėlių sveikaton, kunigų kompanija nupirko jiems midaus už du grašius. Jonas ir Grigalius prisigėrė ir išpylė kunigo Andriaus ir jo kompanionų gėrimus. Kunigas geranoriškai (*caritative*) patarė girtuokliams ramintis, nes išpylė daugiau midaus negu buvo gavę iš kunigo. Dėl ramybės (*sub spe pacis*) Andrius ir Martynas įsakė savo tarnams girtuoklius išmesti iš smuklės. Šie sugrįžo ir buvo išmesti dar kartą. Galiausiai Jonas ir Grigalius, trečiasyk sugrįžę, jau teigė praradę turėtą druską ir kitus daiktus kartu su 40 Lietuvos grašių ir norį atgauti savo turtą. Dėl ramybės (*sub spe pacis*) atsistojęs Andrius pagriebė Joną, stūmė jį prie durų ir sumušęs paleido lauke. Tačiau Jonas vėl sugrįžo. Načius, Martynas ir kiti, griebę Joną už plaukų, kone užmušė jį su lazda (nes būtų dar didesnis prasižengimas naudotis kardu arba peiliu). Antrą dieną Jonas mirė. Andrius prašė popiežių pripažinti jį nekaltu.

Šis scenarijus atrodytų tipiškas atsitikus tokiems neeiliniams įvykiams. Vilniaus vyskupijos teismas tikriausiai nusprendė, jog bent jau Andrius nekaltas dėl to valstiečio (o gal pirklio?) mirties, bet vis dėlto negalėjo oficialiai leisti kunigui grįžti prie sielovados darbų. Ar Načius arba Martynas buvo nubausti, neaišku. Načiaus byla turėjo tirti kita instancija – valdovo teismas. Načiui tikriausiai nereikėjo baimintis, nes oficialams patikdavo kilmingieji⁴⁵. Taip pat suprantama, kad dvasininkija galėjo eiti kartu su bajorais į smuklę – turime kitų pavyzdžių⁴⁶. Problemų dažniausiai kildavo dėl alkoholio vartojimo, jautraus reagavimo į įžeidimus ir žemesniojo sluoksnio vyrų, ypač tarnų bei baudžiauninkų, elgesį⁴⁷.

Kita byla mini Vilniaus vyskupijos kunigą Jokubą iš Varšuvos, naktį grįžtantį namo kartu su bajoru po pobūvio kito bajoro namuose. Jokubas, eidamas per tiltą, pastūmė šiek tiek apsilusį tarną, kuris, nukritęs nuo tilto, paskendo. Nuosprendis – vietinis vyskupas turi nustatyti bausmę už nuodėmę ir duoti jam atleidimą.

1455–1456 metais Plocko vyskupijos kunigas Jonas, Lauryno sūnus, dirbęs nepaminėtoje Vilniaus vyskupijos parapijoje ir tenai būdamas, sviedė malką į darbininką, kuris tinginiavo dirbdamas. Tasai po šio įvykio dar dirbo visą dieną ir išėjo namo. Pakeliui jis jau jautėsi silpnai, o aplinkiniai įtarė jį sergant maru, kuris tuomet siautėjo Vilniaus krašte⁴⁸. Aštuntą dieną po smūgio darbininkas mirė. Pakviesti liudininkai teigė, kad kunigas jį nužudė. Ši byla panaši į dar vieną Vilniaus bylą – į 1437 metų smurtinės stačiatikio baudžiauninko

⁴⁵ Bullarium Poloniae, VI, Nr. 1554.

⁴⁶ Ten pat, Nr. 555; plg. Bullarium Poloniae..., VII, Nr. 12, 159, 164, 246 (Andriaus iš Hainos, Vilniaus vysk.).

⁴⁷ KDKDW, Nr. 300, p. 355–356 (1476 m. gruodžio 4 d., Vilniaus vysk.); Nr. 295, p. 346–347 (1475 m. gruodžio 21 d., Daugų klebonas).

⁴⁸ Bullarium Poloniae, VI, Nr. 1079, p. 226. Apie 1456 metų marą žinome iš Dluogošo kronikos – *Joannis Dlugossii. Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, liber duodecimus 1445–1461*, ed. d. Turkowska (Cracoviae, 2003), 257⁶–271.

⁴² Ten pat, Nr. 48, 362, 394, 484, 551, 658.

⁴³ Ten pat, Nr. 484.

⁴⁴ Ten pat, Nr. 656⁶, Krokuvos patarnautojo Martyno Klementaičio byla.

Pantaleono mirties, kuria buvo apkaltintas Ašmenos klebonas, tyrimą⁴⁹. Įtarimas, kad žuvęs žmogus mirė nuo maro, o ne nuo piktų smūgių, atrodo, buvo neretas būdas išteisinti nusikaltėlį, nes Lietuvoje žmonės, įtardami, kad tai maro ženklai, bijojo priartėti prie kraujuojančių aukų – „in illis partibus protunc infirmitas sanguinis fluxus, a qua tam quam peste metuebantur“⁵⁰.

Kad tokia teismo procedūra būtų aiškesnė, antrajame priede pateikiamas vienas 1467 metų pavyzdys iš LDK Lucko vyskupijos. Długos Dombrovos klebonas Stanislovas Trojdanas, bylos *exponens* arba *orator*, praneša popiežiui, kad vieną vasaros sekmadienį po vakariinės klebonijoje jo draugai jam atnešė žinią, jog priešai rengiasi jį nužudyti. Draugams išėjus iš klebonijos, trys Plocko vyskupijos vyrai atėjo per kapines, sumušė kunigo šunį bei tarnus. Stanislovas, nesėkmingai pabandęs įkalbinti užpuolikus palikti ramybėje jo šeimyną (ši frazė primena Evangelijos tekstą), mirtinai sužeidė vieną smurtininką, žinomą vagį Petrą. Stanislovas teigia, esą jis gailisi savo elgesio ir esą tuomet visai pat bandė išvengti muštynių. Byla buvo perduota teisėjams, kurie įpareigojo Lucko vyskupą sušaukti liudininkus visoms aplinkybėms ištirti.

Tokie kazusai gerai atspindi kasdieninį LDK klebonų gyvenimą (turint omenyje klebonijos gyvenimą, tarnus, draugus, klebonijos geografiją, o ne žmogžudystes). Taip pat matomi stiprūs ryšiai tarp LDK ir Mazovijos vyskupijų kunigų. Długa Dombrova yra LDK ir Mazovijos pasienio miestelis. Jau matėme, kaip Varšuvos moksleiviai vėliau aptarnavo parapijas Poznanės, Plocko ir Lucko vyskupijose. Iš esmės tai neturėtų mūsų stebinti, nes pačioje Vilniaus vyskupijos istorijoje šią gretimą teritoriją globojo Plocko vyskupas⁵¹. Vienoje by-

loje dėl draudžiamų beneficijų turėjimo Mazovijos (Czarnowo) kilmės bajoras bei kunigas, Vilniaus vyskupijos pasienio Dombrovos parapijos klebonas Andrius Falislovaitis (Andreas Falislai) prašė leisti valdyti dar tris parapijas, įskaitant ir Govorovą (Goworowo), Ostrolenkos pavieto kaimą⁵².

Žinoma, turime medžiagos, bylojančios apie kunigus, kurie žudo pasauliečius ir net kitus dvasininkus. Viena byla aiškina, kaip du pranciškonai netyčia nužudė ne tą brolių (mat jiems rūpėjo pasiūsti amžinybėn savo viršininką)⁵³. Bylose nurodomos bendros pateisinamosios priežastys: jėga naudojama savigynai, pasipriešinant jėgai, kitos išeities esą nebūta⁵⁴. Tais atvejais, kai dvasininką nužudo pasauliečiai, nusikaltimo priežastis taip pat šabloniška, nors kitokia, būtent šėtono įkvėpimas⁵⁵.

1482 m. balandžio 18 d. kurijos teisėjas turėjo spręsti dar liūdnesnę Vilniaus kunigo, Lauryno iš Kauno, sėkmingai krikštijancio Žemaičiuose, bylą. Laurynas buvo susidėjęs su moteriške, kuri jam pagimdė vaiką. Vieną naktį Laurynui sugulus su savo ištverkėle, vaikas užduso⁵⁶. Ši byla įdomi ne dėl kunigėlio nesantuokinio vaiko arba ne dėl to, kad dvasininkas nesilaikė įžadų, bet dėl priežas-

⁵¹ *Rabikauskas P.* Krikščioniškoji Lietuva. Istorija hagiografija šaltiniotyra, sud. L. Jovaiša. Vilnius, 2002, p. 78.

⁵² *Bullarium Poloniae...*, VII, Nr. 360, 548. Ochmański (Biskupstwo, p. 66) datuoja šios parapijos fundavimą "ante 1468"; galima teigti, jog parapija įsikūrė iki 1466 metų.

⁵³ Ten pat, Nr. 44, 343, 468.

⁵⁴ Žr. 2 priedą: vim vi repellendo et se defendendo cum alias mortem evotare non posit.

⁵⁵ *Bullarium Poloniae...*, VII, Nr. 182, 333, 458.

⁵⁶ KDKDW, Nr. 321A, p. 757. Plg. bylą apie kunigo pavainikį, kurį, tėvui nežinant, žudo motina: *Bullarium Poloniae...*, VII, Nr. 257. Moksleivio sugulovė, pagimdžiusi pavainikį, miršta, o klierikas nori gauti aukštesnius šventinimus, ten pat, Nr. 538š. Nekaltas kunigo buvimas susituokusios moters namuose, ten pat, Nr. 745. Su lytinio gyvenimo susijusiais klausimais istorikai domisi seniai – *Fijalek J.* Zycie i obyczajach kleru w Polsce średniowiecznej na tle ustawodawstwa synodalnego. Kraków, 2002 (autorius naudoja teisės aktus, o ne teismo bylų medžiagą). Žr. taip pat *Wiśniowski*. Parafie w średniowiecznej Polsce. Lublin, 2004, p. 165–166. Dar vienas panašus klausimas – leidimas nesantuokoje gimusiems vyrams priimti dvasininkų šventinimus: *Wertheimer L.* Illegitimate birth and the English clergy 1198–1348 // *Journal of Medieval History*. 2005, 31, p. 211–221.

⁴⁹ *Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vticana continens*, V: 1431–1449, ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś et al., Roma–Lublin, 1995, Nr. 616, p. 106–107.

⁵⁰ KDKDW, Nr. 300, p. 356: plg. Bielicos klebono Petro 1470 m. spalio 17 d. bylą, kur minimas maras – *Bullarium Poloniae...*, VII, Nr. 850.

čią, kodėl Roma turėjo jam atleisti ir leisti toliau kunigauti: jis buvo veiksmingas pamokslininkas (kai kraujuojančios smurto aukos galėjo dėl tos baimės nesulaukti aplinkinių pagalbos). Kadangi Žemaitijoje trūko kunigų,

Popiežiaus atleidimas reiškė ne tik kad dvasininkas galėjo toliau dirbti savo darbą, ar jis būtų mokslininkas, gydytojas ar kunigas – toks nuosprendis turėjo nuimti nuo įtariamojo blogą vardą (*infamie macula*). Nemažai įvykių kilo būtent dėl dvasininkų noro ginti gerą savo vardą. Šios bylos rodo įvairių parapijų kunigų ir vietinės bajorijos bendradarbiavimą, santykius su moterimis, nelaisvais bei žemesniesiems sluoksniams priklausančiais parapijiečiais ir būtinybę atkurti prarastą viešą ramybę ir tvarką.

Išvados

Lietuvoje atskirai socialinei grupei priklausantys Vilniaus, Kauno, Gdanskio ir kitų miestų pirkliai sugebėjo įgyvendinti sudėtingą ginčų sprendimo procesą, naudodamiesi bendruomeniniais ryšiais tarp giminaičių, draugų, valstybės pareigūnų (ir pastarųjų „draugystės“ ryšiais) ir pačiais valdovais. Sėkmingai manipuluojama nerašytine teisinių papročių sistema ir nustatyta miestiečių valia (*willkür*). Per atvykėlius arba naujuosius gyventojus lietuvių miestiečiai galėjo susipažinti su Vakarų Europos miesto teise.

Lietuvos prekybos židiniuose naudotasi visiems Europos krikščionims suprantama socialine kalba (apie kilnumą, draugiškumą ir taip toliau).

Lietuvos dvasininkija taip pat buvo įsitraukusi į visuotinę Bažnyčios teismo sistemą – apie tai žinome ne tik iš sausų kanonų arba bažnytinės teisės teorijos, bet ir iš tikrų bylų.

Kurijos duomenys mums rodo dvasininkų (plačiaja prasme) gyvenseną, santykius su įvairiais pasauliečių sluoksniais, įsitraukimą į bendrą socialinę kalbą, bendrus kultūros interesus (socialinę padėtį, gerą vardą ir kitą monetos pusę – pasipūtimą). Taip pat sužinome apie

tokias visuomenės baimes kaip maro pavojaus (kai kraujuojančios smurto aukos galėjo dėl tos baimės nesulaukti aplinkinių pagalbos). Kadangi Žemaitijoje trūko kunigų, kurija galėjo toleruoti sugyvenusį vaiką misionierių.

Priedai. Bylos sprendimo aktai

1 priedas

1449 m. birželio 13 d., Rotenhaus

Vokiečių ordino didysis magistras Konradas von Erlichshausenas draugystės vardan prašo Kauno seniūno Sudevojaus Valmantaičio tarpininkauti Gdanske iškeltoje byloje dėl Kauno pirklio Eberhardo Klynkhamerio skolų Elbingo ir Gdanskio miestiečiams Jurgiui Roberiui, Kasparui Blumenauw bei Barborai Beilerytei. Pinigus gdanskiečiams buvo paskolinęs Jokūbas Blumenauw.

Rs: R: Berlynas, Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, XX Ordensbriefarchiv, Ordensfolianten 17, p. 811.

Herrn Sudowogio⁵⁷ hauptmann czu Cauwen⁵⁸.

Edeler und gestronger besunder lieber her hauptmann und habenn verczalt unsirer lieben und getruwen Iorge Rober czum Elbing⁵⁹ und Caspar Blumenauw⁶⁰ zcu Danczk⁶¹ unser⁶² stete

⁵⁷ Sudergo išbrauktas prieš teisingai įrašytą vardą. Sudėjęs Valmantaitis, Kęsgailos brolis, ėjo Kauno seniūno pareigas 1431 ir 1447–1459 metais.

⁵⁸ Kaunas, vidurio Lietuvos miestas prie Nemuno ir Neris santakos, Hanzos kontoros vieta.

⁵⁹ Elbingas, vakarų Prūsijos miestas prie Vistulos upės, iki 1454 metų priklausė Vokiečių ordinui, paskui – Lenkijos Karūnai.

⁶⁰ Caspar Blumenaw – Jokūbo ir Lauryno (abiejų teisių daktaro, Vokiečių ordino prokuroro, didžiojo magistro patarėjo) brolis.

⁶¹ Gdanskas – prekybos miestas prie Baltijos jūros, 1309–1454 metais priklausomas nuo Vokiečių ordino.

⁶² Mūsų, t. y. didžiojo magistro Konrado von Erlichshauseno, 1441 m. balandžio 12 d.–1449 m. lapkričio 7 d. Jis 1434 m. balandžio 6 d.–1436 m. spalio 17 d. ėjo didžiojo maršalo ir Karaliaučiaus komturų pareigas.

meteburger und inwoner van irer und Barbaran etwan Hans Beilers burgers czu Danczk tochter und irer beider huwsfrawen swester wegen, wie en Eberhard Klynkhamer burger czu Cauwn eyne mercliche summe geld sey schuldig, als des disser beweser ouch unsrer lieberr und getruwer Jacob Blumenauw⁶³, den die gnadten Jorge, Caspar und Barbara dorczu gemechtiget habenn muntlich verczelen, wter euwerer frundschaftt, die wir frundlich bitten wellet, lieberr her hauptman demselben Jacob Blumenauw dissem beweser umb unsrer bete willen sy behulffen, das em solche beczalung van dem berurten Eberhardt Klynkhaner mit gutte frundschaftt mage gesthehen machte, denn das nicht geseyn, so wellet em helffen, was her mit rechte mage dirfuden und bewerben, das em das gesthehen und widderfaren mage, das wellen wir ken euch und die euwerern gerne widder verschuld und dirkennen.

Geben czum Rotenhausē am Tage Anthonii⁶⁴ im xlix iare.

2 priedas

1467 m. vasario 21 d., Roma

Lucko vyskupijos Długa Dombrovo (Palenkėje) klebonas kunigas Stanislovas Trojanas praneša Šventosios Apaštalo Atgailos teismui (*Sacra Poenitentiaria Apostolica*) apie su juo susijusią žmogžudystės bylą. Esą sekmadienį pavakariena- vęs su draugais, klebonas buvo trijų pasauliečių užpultas prie klebonijos. Nusugebėjęs nuraminti smurtininkų, kunigas vieną jų, to nenorėdamas, sužeidė ietimi ir prašo atleidimo.

Rs: žr. p. 18 Vatikanas, *Sacra Poenitentiaria*, Supplicationum 15, l. 162v–163

⁶³ Jakūbas Blumenaw, stambus Gdansko pirklys ir pinigų skolintojas. Kažkodėl nebuvo Gdansko miesto tarybos nariu.

⁶⁴ Šv. Antano diena – birželio 13-oji.

Pub. Bullarium Poloniae VII, nr 370.
p. 109–110

Stanislaus Troi[d]anus presbyter, rector parochialis ecclesie in Długa Danbrowa⁶⁵, Luceoriensis⁶⁶ diocesis, quod cum ipse olim post vespervas dominico die infra octavas Visitationis Beate Marie Virginis⁶⁷ in domo sua plebanali cum nonnullis suis amicis, dicti oratoris specialis intimavit, quod certi sui amici [!] ad domum eius venire et eum spoliare, dehonestare, percutere alias interficere volebant. Et dum ipse exponens post collationem huiusmodi de domo sua exivisset et eisdem amicis gratiarum actiones retulisset, statim post recessum amicorum suorum inimici ad cimiterium ipsius ecclesie devenerunt armatu manu videlicet Petrus, Mett et tertius Bartik, laicus de Mazovia, Plocensis⁶⁸ diocesis contra ipsum exponentem, qui per cimiterium dicte ecclesie parochialis canem dicti oratoris, quem servabat pro custode domus suae, percusserant, secundo scholarem et servitorem ipsius ecclesie impediverunt et similiter percusserunt. Et cum ipse exponens eosdem inimicos petivisset ut eum in pace cum ipsius familia dimisissent ipsos ro-gasset, ipsi tamen vehementius in ipsum oratorem irruentes interficere moliebantur et conabantur realiter et cum effectum. Dictus vero exponens vim vi repellendo et se defendendo cum alias mortem

⁶⁵ Długa Dąbrowa (Ilgoji Dombrova), Palenkės (Podlasie) kaimas Drohičino pavieta, prie LDK sienos su Mazovijos kunigaikštyste; parapija įsteigta 1420 metais – Jabłonowski A. Podlasie. Warszawa, 1909, p. 217.

⁶⁶ Lucko vyskupija – į pietus nuo Vilniaus vyskupijos. Žr. *Trajdos T. M. Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434). Wrocław–Warszawa, 1983, t. 1, p. 7584, zemėlapis, p. 104–105.*

⁶⁷ Apsilankymo pas Dievo Motiną šventė, liepos 2 diena. Nežinoma, kuriais metais šis užpuolimas įvyko; jei kalbama apie 1466-uosius, tada sekmadienis po šventės buvo liepos 6 diena.

⁶⁸ Plocko vyskupija, užimanti rytinę Mazovijos kunigaikštystės dalį.

evitare non possit, dictum Petrum laicum, publicum latronem, cum quadam lancea vulneravit et percussit, ex quibus vulnere et percussione diem suum clausit extremum. Cum autem dictus exponens de morte ab intimis doluerit, prout dolet de presenti, cupiatque ex magno devotionis fervore in omnibus suis sic susceptis ordinibus perpetue Altissimo Domino famulari, dubitus tamen ne a nonnullis simplicibus et iuris [ignaris] ac ipsius exponentis forsitan emulis asseratur ipsum occasione premisorum reatum homicidii incurrisse et irregularitatis maculam sive inhabilitatis notam contraxisse et propter ea in suis ordinibus ministrare non posse, ad ora igitur talium et aliorum in futurum forsitan

obloquy volentium emulorum obstruendum super Sanctitati Vestre dictus exponens, quatenus ipsum nullum homicidii reatum incurrisse, nullamque irregularitatis maculam sive inhabilitatis notam propter premissa contraxisse, sed in omnibus suis ord premissis non obstante declarari, mandare misericorditer dignemini in forma.

Fiat ut infra, Philippus sancti Laurentii in Lucina⁶⁹. Vident eam dominus Anthonius de Grassis⁷⁰, Philippus. Commitatur ordinario et si vocatis vocandis sibi constiterit, quod exponens vim vi repellendo et se deffendendo alias fugere vel evadere non valens percussit, ut prefertur et de aliis expositis declaret, ut petitur.

⁶⁹ Filippo Calandrini (1405–1476), kardinolas nuo 1448 metų (Šv. Zuzanos, nuo 1451 metų Lucinos šv. Laureno bažnyčios kunigas kardinolas. 1459 metais jis tapo didžioju penitentiariumi (*summus poenitentiarius*).

⁷⁰ Antonio de Grassi (mirė 1491 m.), nuo 1462-ųjų ėjo popiežiaus auditoriaus (teisėjo) Šventajame Teisme (*Sacra Rota*) pareigas.

CONFLICT RESOLUTION IN FIFTEENTH-CENTURY LITHUANIA AS EXEMPLIFIED BY INJURED MERCHANTS AND FELONOUS CLERKS

Summary

This article examines briefly the resolution of conflicts within two separate mediaeval social groups, namely the merchant communities of Gdańsk, Vilnius and Kaunas during the first seven years of Casimir I and IV's reign in the Grand Duchy of Lithuania, and the Roman Catholic clergy of the dioceses of Vilnius and

Žemaitija involved in criminal cases reviewed by the Papal Curia. Attention is paid to the importance of social concepts such as friendship and charity, and the restoration of good repute. This article forms part of a broader study of Lithuania during the reign of Casimir Jagiellończyk.

*Įteikta 2007-10-22
Parengta skelbti 2007-10-26*